

ANTİK ÇAĞ'DA HIEROS GAMOS RİTÜELİ

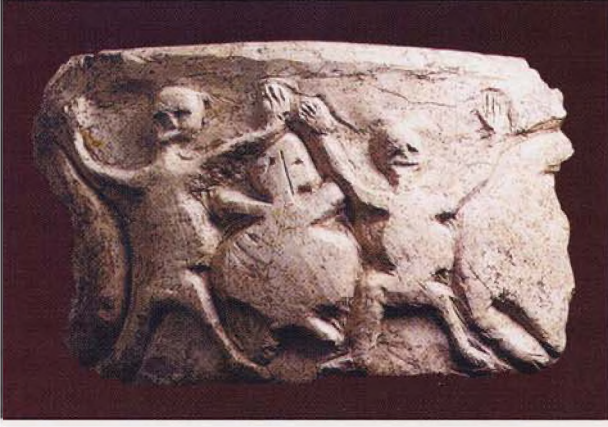
*Cengiz ÇETİN

"Hieros gamos" en dar anlamıyla tanrı ve tanrıçalar arasında gerçekleşen ya da gerçekleştiği düşünülen evliliklerdir. Ana tanrıça tapınımlarıyla birlikte doğayı doğum-üreme-ölüm/ilkbahar-yaz-kış üçlü gelişim düzeni içinde değerlendiren insan, her doğumun beraberinde yeni bir ölümü, her ölümün ise yeni bir doğumu getirdiğine inandı. Onun için doğanın ilkbahardaki canlanması, yaz dönemindeki çoğalması, sonbahardaki eksilmesi ve kış dönemindeki ölümü sürekli bir devinimdi. Tarım yapan insan için "Acaba bu yıl ekin iyi ürün verecek mi?, Acaba yeterince yağmur yağacak mı?, Hayvanlar doğurup üreyecek mi?" sorularının cevabı hayati önem taşıyordu. Ancak bazı dönemlerde işler yolunda gitmiyor, bunun sonucunda da ana tanrıça kuraklık, kıtlık ve ölüm doğuruyordu. Bu nedenle insanoğlu, tanrıçanın işlerinin yolunda gitmesi ya da işlerini aksatmaması için kendinden bir çaba gösterme gereği duydu, zira tanrıçayı etkilemek, yalnızca ona tapınarak ve kurbanlar sunarak mümkün olmuyordu. Bu nedenle insanoğlu, tanrıçayı ve dolayısıyla doğayı büyü yoluyla etkileyebileceğini düşünmüş olmalıdır. Bunun için tanrı veya tanrıçanın yerine geçip, olmasını istediği olayı (cinsel birleşim ve doğum) oyun şeklinde taklit etti. İnsanın her ilkbahar ve hasat mevsiminde tekrarladığı bu oyunlar, giderek geleneklerine yerleşti ve zamanla toplum içindeki her evlilik kutsal bir anlam kazandı. Böylece hieros gamos ritüeli de doğmuş oldu. İnsanoğlu tarımın keşfiyle neredeyse eş zamanlı olarak

ortaya çıkan hieros gamos ritüeli ile birlikte doğa karşısındaki edilgen konumundan, onu büyü yolu ile düzenlemeye çalışan etken konuma geçmiş oldu.

Hieros gamos ritüeliyle ilgili kesin ve ayrıntılı bilgileri Sümerler'den öğrenmekteyiz. S. Noah Kramer, bir çok eserinde ritüelin Sümerli hâline ayrıntılı bir şekilde yer vermiştir¹. A. Bruedkner ise "Athenischer Hochzeitsgeschenke" başlıklı makalesinde² ritüelin Yunanlı şeklini ayrıntılarıyla incelemiştir. Ardından 1988 yılında Rebecca Hague, "Marriage Athenian Style" başlıklı makalesinde³ Antik Yunan günlük yaşamında evlilik törenleri ile hieros gamos arasındaki ilişkileri anlatmıştır. Metin And ise Anadolu'da yapmış olduğu bir çok araştırmasında⁴ Türk köylüsünün gelenek ve göreneklerinde bereket kültürünün izlerini incelemiş ve çalışmalarında Anadolu'da hieros gamos ritüeline de değinmiştir. Bu çalışmada güdülen amaç, konuyla ilgili bugüne kadar yapılmış yayınlardan yararlanarak hieros gamos ritüelinin Anadolu şekli de içeren genel bir özeti vermektir. Araştırmada Anadolu uygarlıklarının yanı sıra kültürel ve siyasî boyutta Anadolu'yu etkileyen medeniyetler de hieros gamos ritüeli incelenerek kronolojik sırayla ele alınmıştır.

"Hieros gamos ritüelinin Anadolu'daki en erken delillerine Neolitik Çağ'da rastlanır. Şanlıurfa yakınlarında, Fırat havzasında yer alan ve M.Ö. 7000 yıllarına tarihlenen Nevalı Çöri neolitik yerleşiminde bulunmuş olan kireçtaşı kap parçası üzerindeki ka-

Resim 1: Rölyef dekorasyonlu kap parçası (Nevalı Çöri, M.Ö. 700)

bu bir çocuk figürü ise çevresindeki bireyler de onun ebeveynleri olmalıdır. Bu yetişkin figürün sevinci ile ilgili akla ilk gelen geçerli neden çocuğun varlığıdır ve belki de burada kutsal bir birleşmenin bereketli sonucunu simgeleyen çocuğun doğumu kutlanmaktadır. Öte yandan kap parçasının sol kenarındaki boğa boynuzu sahnenin bereketle olan ilişkisini doğrulamaktadır. Yetişkin figürlerin başsız oluşu ölü kültürüyle ilgili olmalıdır. O hâlde burada aynı zamanda ölüp dirilme ile ilgili bir mesaj da verilmektedir. Ölüp yeniden dirilme, daha sonra ortaya çıkan toplumların mitolojilerinde bereket kültürünün vazgeçilmez bir parçası olduğu gibi, hieros gamos ritüeliyle bağlantılı bir öğedir. Dolayısıyla bu sahnede anlatılmak istenen konunun bereket kültürü ve hieros gamos ritüeliyle ilgili olması kuvvetle muhtemeldir. Eğer söz konusu sahneyle ilgili yorumumuz doğru ise bu eser, hieros gamos ritüelinin Anadolu'daki en erken örneği sayılmalıdır.

Resim 2: Hieros gamos konulu rölyef plaka, Çatalhöyük (M.Ö. 6. binin ilk yarısı.)

Resim 3: Genç tanrı ve tanrıça çifti, Hacılar (M.Ö. 5600)

Üzerinde birincisinden daha az tartışma olan ikinci örneğimiz, yeşilimsi şist bir plaka üzerine kabartma olarak yapılmış ve Konya'nın Çumra İlçesi yakınlarındaki Çatalhöyük'te bulunmuştur. Kabartma tam ortasından geçen derin bir çizgiyle iki sahneye ayrılmıştır⁶. Soldaki birinci sahnede tanrı ve tanrıça olarak yorumlanan birbirine sarılmış iki yetişkin insan figürü, sağdaki ikinci sahnede ise, kucağında çocuk tutan bir kadın betimlenmiştir. Bu eserde solda tanrı ve tanrıça sevişmekte, sağda ise bu birleşmenin bereketli sonucu olan çocuk annenin kucağında gösterilmektedir. Çatalhöyük'te leoparlı tahtında oturan ana tanrıça gibi, doğum anında betimlenmiş bir çok ana tanrıça heykelciği ya da kabartması mevcuttur⁷. Bir tanrıçanın doğumu ancak kutsal bir birleşmeyle mümkünse de söz konusu betimlemelerin hepsini kutsal evlilik ritüeliyle ilgili saymaktan, bunun için deliller göstermek ve örneklendirmek bu çalışmanın kapsamını aşacağından özellikle kaçındık.

Burdur yakınlarındaki Hacılar yerleşiminde Geç Neolitik Çağ'a (M.Ö. 5600) ait bir heykelciği de Anadolu'da hieros gamos ritüelinin erken örneklerinden biri olarak görülmektedir. Bu pişmiş toprak eserde bir kadın ve bir erkek figür birbirlerine sarılmış hâlde yatar pozda betimlenmiştir⁸. Bu tür kadın heykelcikleri bilim çevresinde çoğunlukla tanrıça olarak kabul edildiğinden⁹ söz konusu örneğimiz de tanrı ve tanrıça çiftinin cinsel birleşim anında tasvir edildiği söylenebilir. Bu nedenle eser Anadolu'nun Hacılar'da bulunmuş erken bir hieros gamos tasviridir.

Ancak ritüelin Neolitik Çağ'daki varlığına dair bu izler ne yazık ki, nasıl kutlandığı konusunda bilgi vermekten çok uzaktır. Ritüelin tören aşamaları ve kutlanış şekline ilişkin bilgilere ancak M.Ö. 3000 yıllarında, yazının keşfinden sonra ulaşabilmekteyiz. Aşağı Mezopotamya'da yaşayan Sümerler M.Ö. 3000'de keşfettikleri çivi yazısını bir çok sosyal faaliyetin yanı sıra dinsel törenlerini de kaydetmek için kullandılar. Günümüze parçalar hâlinde de olsa ulaşabilen bu yazılı belgeler, ritüelin tören aşamalarını bir bütün hâlinde yansıtabilecek bilgiler içerir.

Sümer yaratılış mitolojisinde (teogony) her şeyden önce yalnızca yerin ve göğün anası Nammu vardır. Nammu, önce Yeryüzü Tanrıçası Ki ile Gök Tanrısı An'ı doğurur. Sonra Tanrıça Ki, An'dan hamile kalarak Hava Tanrısı Enlil'i dünyaya getirir. Daha sonra da Enlil, toprak ana Ki ile cinsel birleşime girerek yeryüzündeki diğer tanrıları ve varlıkları yaratır¹⁰. Sümer yaratılış mitolojisinden anlaşıldığına göre yaratma işlevi ancak tanrı ve tanrıçaların cinsel birleşmesiyle mümkün olmaktadır.

Sümer toplumunda tanrıların, anlatılan açık saçık öykülerde evlendirilmesinin altında yatan asıl amaç, insanların ve evrenin mutluluğu için doğanın bereketinin doğum yoluyla yaratılması ve yaratıldıktan sonra da sürekliliğinin sağlanmasıdır. Bu olgu, Sümer dinindeki asıl anlamını İnanna-Dumuzi kutsal evlilik ritüelinde bulur. Sümerliler tarafından düzenli olarak her yıl kışın sona erdiği günlerde düzenlenen bu ritüel, zaman içinde yeni yılın kutlandığı bir şenliğe dönüşmüştür. Yeni yıl şenlikleri tanrıçaya adanan tapınaklarda yapılır ve törenlerde tanrıçanın rahip ve rahibeleri görev alırdı. Törenler bir tiyatro oyunu şeklinde canlandırılır, İnanna ve kocası Dumuzi rolünü, "rahip ile rahibe" veya "kral ile rahibe" ya da "kral ile kraliçe" üstlenirdi¹¹.

Sümer tabletlerinden İnanna - Dumuzi hieros gamos ritüelinin "Dumuzi'nin ölümü ve tutulan yas", "Dumuzi'nin yeniden dirilmesi" ve "evlilik ve kutsal birleşmenin bereketli sonuçlarının kutlanması" olmak üzere üç ana bölümden oluştuğu anlaşılmaktadır. Ritüelin ilk bölümünde Tanrıça İnanna'nın yeraltı

ülkesine inışı, bunun sonucunda yer yüzünde baş gösteren kıtlık, yeryüzüne dönmek için çoban ve aynı zamanda kral olan Tanrı Dumuzi'yi rehin vermesi anlatılır¹² ya da simgesel bir biçimde canlandırılır. Mitosun sonunda Dumuzi'nin yılın ilk yarısını yeryüzünde geçirmesi ilkbahar ve yazı; ikinci yarısında ölümler yer altına inmesi ise sonbahar ve kış mevsimlerini temsil etmektedir. Sümer inancına göre doğada bitkiler ilkbaharda Dumuzi'nin yeryüzüne dönmesi ile birlikte çoğalır, yeşerir ve boy atar; evcil ve vahşi bütün hayvanlar onun yeryüzüne dönüşüyle ürerler. Dumuzi yeraltına inince bütün doğa sararır, solar ve ölür. Bu nedenle onun yokluğunda kuraklık, kıtlık ve yas vardır. Yas ağlama, ağıt yakma, kendine acı çektirme, oruç tutma şeklinde olur. Yas sonrası gelen bu kutlu olay, daha önce de değindiğimiz gibi her yıl ilkbaharın ilk gününde tiyatro oyunu gibi canlandırılarak büyük bir şölen hâlinde kutlanırdı. Bu şölenler sırasında Dumuzi'nin yeryüzüne dönüşü ve İnanna ile evliliği de canlandırılırdı. Dumuzi yeryüzüne dönünce İnanna ile yeniden evlenir ve iki tanrının birleşmesi tüm yeryüzüne bereket getirirdi¹³.

Ritüelin konumuzla ilgili asıl bölümü İnanna ile Dumuzi'nin evlendikleri bu son bölümdür. Sümer hieros gamos ritüeli tanrı ve tanrıçanın birbirlerine hediye vermesi ile başlar. Gerçekte bu bir sunu ya da kurban törenidir¹⁴. Bu hediye töreninde kurban olarak adanan küçük ve büyük baş hayvanların yanı sıra değerli taş ve madenden yapılmış çeşitli takılar da sunulurdu. Sümer metinlerinden anlaşıldığına göre sunuların ardından evlilik kararını İnanna'nın anne ve babasının verdiği anlaşılmaktadır.¹⁵

Düğün kararının alınmasından sonra tören yeni yılın ilk ayının son gününde, yani ilkbaharda, bir saray içinde gelin (Tanrıça İnanna) için bir taht hazırlanmasıyla başlardı. Ardından İnanna, sabunla yıkanarak arındırılır ve yeni çift için güzel kokulu sedir ağacından ve sazlardan bir gelin yatağı hazırlanıp üzerine de özel bir çarşaf örtülürdü. En sonunda da bu kutsal yatak üzerinde tanrısal birleşme gerçekleşirdi¹⁶. Sümer metinlerinden kutsal birleşmenin bereketli sonuçlarının halka açık olan ve müzik eşliğinde verilen büyük bir zi-

Resim 4: İnanna ve Dumuzi'nin yatakta sergilendiği pişmiş toprak eser, Sümer.

İnsanlık tarihinin büyük uygarlıklarından birini kurmuş olan Mısır halkı da Sümerliler gibi tarım kültürüne dayalı bir toplumdur. Bu nedenle Mısır'da da bereket kültüne bağlı bir hieros gamos ritüelinin kutlanmış olması beklenir. Günlük yaşantısında evliliği kutsal bir kurum olarak gören Mısırlı'nın dinî inançlarına göre kutsal evlilik, güneş ve bereket tanrısı Osiris ile İnanna gibi bir ay tanrıçası olan İsis arasında gerçekleşir. Tanrıça İsis'le kocası Osiris Nil Nehri'nin taşma zamanı geldiğinde, Sümer Bereket Tanrısı Enki'nin Dicle ve Fırat nehirleriyle yaptığı gibi, birleşir ve kutsal dölleriyle nehri sularlandı. Mısır mitolojisine göre Kuraklık Tanrısı Set, tanrılar arasında düzenlenen bir festival sırasında Osiris'i tuzağa düşürür ve onu bir sandığa kilitleyerek Nil Nehri'nin azgın sularına bırakır. Tanrıça İsis olayı duyunca başından bir tutam saç yolarak yas tutar. Uzun aramaların sonucunda kocasını bulan İsis onu, bu kez de dönüş yolunda Set'e kaptırır. Set Osiris'i parçalar ve her bir parçasını farklı bir yere gizler ya da atar. İsis kocasının cinsel organı hariç bütün parçalarını bularak bir araya getirir. Kayıp parçanın da bir taklidini yaparak yerine

yerleştirdiğinde Osiris yeniden dirilir. Başka bir anlatıma göre de Set, sandığın içindeki Osiris'i bulduğunda onu parçalayarak ya bir değirmende öğütür ya da yakarak küllerini etrafa savurur¹⁸. Osiris'in yokluğunda bütün Mısır kıtlık içindedir, ancak o dirilerek geri dönüp karısı İsis'le birleştiğinde Nil Nehri taşar ve bütün Mısır yeşerir.

Her yıl düzenli olarak kutlanan Osiris-İsis hieros gamos ritüeli nisan ayında Osiris'in ölümü üzerine tutulan yasla başlar, beş gün süren tören boyunca Osiris'in Set tarafından parçalanışı canlandırılır ve Mısırlı çiftçiler hasat mevsiminde sakladıkları ilk ürünlerini çıkararak yere yatırır ve göğüslerini döverek yas tutarlardı. Osiris ve İsis'in çeşitli heykellerinin de taşındığı bu törende, Nil Nehri, sularının çekilip tarım alanlarının işlenmesine izin verdiğinde tarla sürme oyunuyla devam ederdi. Bu oyunda iki kara öküz bir sabanı çeker, bir delikanlı da arkasından tohum atar, su dökerdi. Törenin sonunda tanrının tekrar dirilerek İsis'le evlilişi canlandırılır ve tanrısal birleşmenin müjdelendiği bereket coşkuyla kutlanırdı¹⁹.

Hieros gamos ritüeli Akkad, Babil ve Assur toplumlarında da Sümer'dekinden önemsiz birkaç ayrıntı dışında pek de farklı değildir. Sümer'de Bereket Tanrıçası İnanna, Akkad Döneminde Sami adı altında İştâr, kocası Dumuzi ise Tammuz olmuş, buradan da aynı adla Babil ve Assur toplumlarına geçmiştir²⁰.

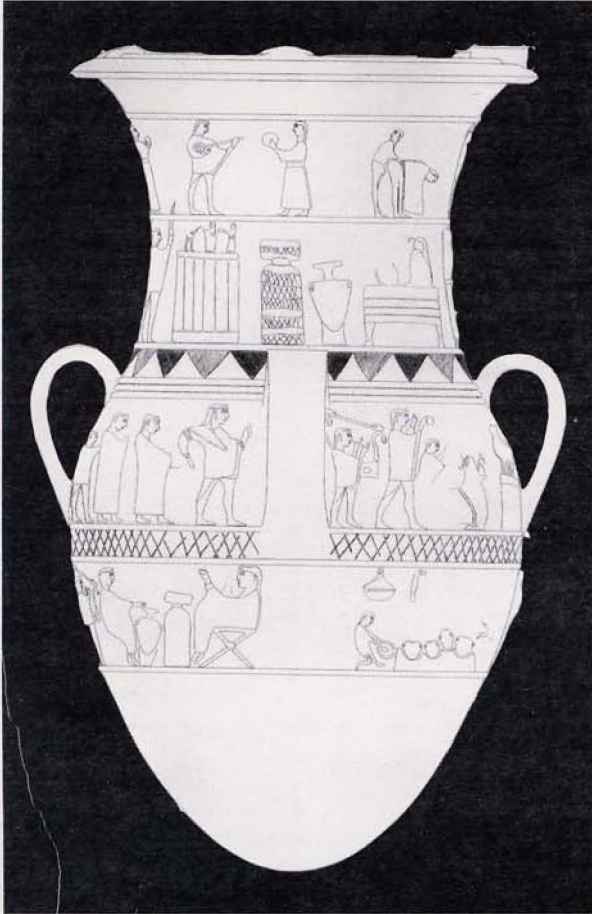
Babil'de de hieros gamos ritüeli gerçek anlamını, İştâr-Tammuz efsanesinde bulur. Efsanede Tammuz, Mısırlı Bereket Tanrısı Osiris gibi karısının hem kardeşi hem de aşığıdır. Efsane İnanna-Dumuzi efsanesinin büyük ölçüde bir tekrarıdır²¹. Bu nedenle de bu toplumlarda ritüelin kutlanması Sümer'dekinden çok farklı gerçekleşmiş olmalıdır. Babil'de hieros gamos ritüeli başlangıçta tek başına kutlanan bir tören iken, M.Ö. 1. binyılda nisan ayının ilk on bir günü kutlanan Yeni Yıl şenliklerine dahil edilmiştir²².

Anadolu'da ilk merkezî idareye dayalı devleti kuran Hititler, Anadolu'nun diğer toplumları gibi tarım kültürüne sahiptiler. Hititler diğer birçok kültürel alanda olduğu gibi dinî açıdan da Sümer, Akkad, Assur, Hatti, Luvi, Hurri ve Mitanni halklarının dinlerinden etki-

lenmiştir²³. Hitit tabletlerinde açıkça hieros gamos ritüelinden bahseden bir metne henüz rastlanmamış olmakla birlikte, söz konusu tabletlerde ritüelin bir parçası olduğu bilinen bereket kültüne ait bol miktarda örnek bulmak mümkündür. Bu örneklerden en önemlisi Hitit Kumarbi mitosudur. Hitit pantheonunda bir bereket tanrısı olan Kumarbi, babasıyla mücadelesi sırasında onun hayalarını ısırır ve Fırtına Tanrısı Teşup, Aranzah (Dicle) ve Taşmişu'ya hamile kalır²⁴.

Hititler'in Mezopotamya'dan aldıkları bu efsane bereket kültürünün tipik bir örneğidir. Bir bereket tanrısı olduğu anlaşılan Kumarbi'yle²⁵ ilgili bir başka anlatı da İllikummi mitosuyla²⁶ ilgili bir tablette yer almaktadır. Bu tablette yazılana göre Kumarbi Soğuk Pınar denilen bir mevkide bulunan kayayla on beş kez sevişmektedir²⁷. Buradaki su ve kaya ögesi Kumarbi'nin bereket tanrılığı görevini toprağı dölleyerek gerçekleştirmiş olabileceğini aklımıza getirmektedir. Onun, babası Anu'nun cinsel organını yutması ve toprakla

Resim 5: Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenmekte olan İnandık Vazosu, Hitit Eski Krallık Dönemi

cinsel ilişkiye girmesi, Sümer'de tanrıların toprağı dölleyerek doğanın bereketini sağlama düşüncesinin Hititler'deki karşılığı gibi görünmektedir.

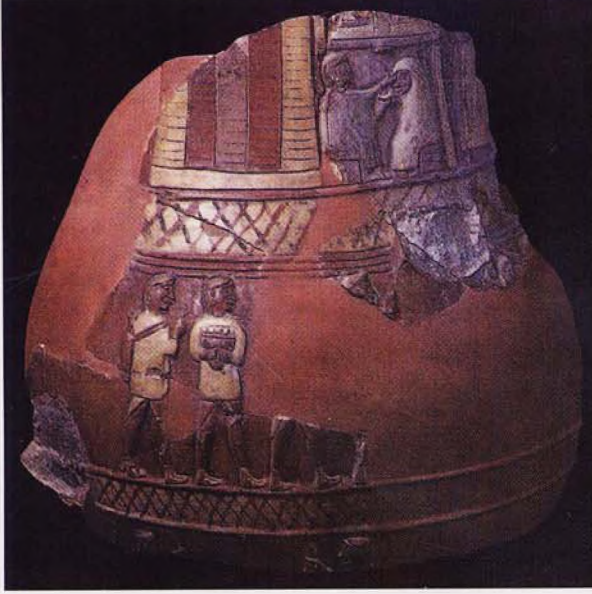
Hitit pişmiş toprak kapları üzerinde betimlenmiş olan sahneler hieros gamos ritüeli konusunda, yazılı belgelerden daha fazla bilgi vermektedir. İnandık vazosu üzerinde kabartma hâlinde yapılmış renkli figürlerle dört ayrı sahne hâlinde (friz) hieros gamos töreni anlatılmıştır²⁸. Tören, en alt sahnede müzikli bir eğlence eşliğinde düğün yemeği ve sıvı adakların hazırlanmasıyla başlar. İkinci sahnede tören için hazırlanan adakların tanrı ve tanrıçaya sunulduğu betimlenmiştir. Sahnenin solunda bir tanrıçaya (muhtemelen Hepat'a) içki sunusu yapılmakta, sağında ise bir kaidenin üzerinde yükselen Gök ve Fırtına Tanrısı Teşup'un simgesi olan boğa heykelinin önünde bir boğa kurban edilmektedir. Üçüncü sahnede tanrı ve tanrıça tapınak içindeki gerdek yatağında gösterilmiştir. Tanrı yatak üzerinde tanrıçanın duvağını açarken, tapınağın dışındaki halk tanrı ve tanrıça için, müzik eşliğinde hediyeler getirmektedir. Son sahnede ise bir önceki sahnede gerçekleşmiş olan kutsal birleşmenin mutlu sonuçları coşku içinde kutlanmaktadır. Bir yanda lir, çalpara ve saz benzeri bir müzik aletinin eşliğinde akrobasi gösterileri yapılırken, diğer tarafta bir dişi ve bir erkek figür, kutsal birleşmeyi temsili olarak canlandırmaktadır.

Konuya ilişkin ikinci örneğimiz ise, Ankara'nın 42 km. kuzeybatısında yer alan Bitik adlı Hitit yerleşiminde bulunmuştur. Bitik kazılarında ortaya çıkarılan kabartmalı bir vazo üzerindeki ilk sahnede tören, ellerinde veya sırtlarında, yukarıdaki sahnede resmedilmiş

Resim 6: İnandık Vazosu, tanrı ve tanrıça çifti yatakta

olan kutsal mekâna götürülmek üzere çeşitli kap ve eşyalar taşıyan düğün alayı ile başlar²⁹. İkinci sahnede tapınağın ya da sarayın balkonun altında tanrı ve tanrıça karşılıklı oturmaktadır. Bu sahnede tanrı elindeki içki dolu kabı tanrıçaya hediye olarak sunarken, sağ eliyle tanrıçanın peçesini (duvağını) açmaktadır. Bu örnekte tapınağın ya da sarayın dışında gerçekleşen duvak açma töreni hiç kuşkusuz ki, gerçek yaşamda yapının içinde gerçekleşen duvak açma törenini ve kutsal birleşmeyi simgelemektedir.

Resim 7: Bitik Vazosu, Hitit Eski Krallık Dönemi

Bu iki vazoda betimlenmiş hâliyle Hitit hieros gamos ritüeli, Sümerli örneklerine büyük ölçüde benzemektedir. Ancak elimizdeki veriler bu ritüelin, Anadolu'ya ne zaman ve ne şekilde geldiğini söylememiz için yeterli değildir. Zira Assur Ticaret Kolonileri Döneminde de bu törenin varlığı hakkında en küçük bir iz yoktur. Ancak yazımızın başında da belirttiğimiz gibi, Çatalhöyük ve Hacılar buluntuları hieros gamos ritüelinin Hititler'den ve hatta Sümerler'den çok daha önce Anadolu'da var olduğunu göstermektedir.

Suriye'nin Tyr kentinden Ugarit kentine kadar olan kıyı şeride yerleşmiş olan ve bölgedeki varlıkları M.Ö. 3 binli yıllara kadar uzanan Fenikeliler yerleşimlerinin stratejik konumu nedeniyle Sümer ve Babil uygarlıklarının bir kalıtçısı olmakla kalmamış; aynı zamanda Helen Uygarlığı'nın doğuşunda büyük katkıları olan Girit-Minos ve Anadolu uygarlıklarını da önemli ölçüde etkilemiştir.

Bölgelerinde böylesine önemli bir kültürel ağırlığa sahip olan Fenikeliler'in kutsal evlilik törenlerinden habersiz olmaları imkansızdır.

Ugarit (Ras-Şamra) kentinde bulunan ve M.Ö. 14. yüzyıla tarihlenen tabletlerde yer alan Anat ile Baal mitosunu, Fenike'de kutsal evlilik ritüelinin varlığını gösteren güzel bir delildir. Efsanede adı geçen Anat, Sümer'deki İnanna, Baal ise çoban kral Tanrı Dumuzi ya da diğer adıyla Tammuz gibi bir bereket tanrısıdır. Bazı metinlerde Hadad adıyla da anılan tanrı Baal, tanrıça Anat'ın hem kocası hem de erkek kardeşidir. Efsane Baal'ın ortadan kaybolması ve Anat'ın onu bulmasıyla başlar. Daha sonra Baal Anat'la beraber olmak ister, Anat da inek kılığına girerek ondan kaçır. Ancak Baal, inek kılığındaki Anat'a sahip olmaktan çekinmez³⁰. Bu efsanede de kaybolan bir bereket tanrısı ile onun geri dönüşünün ardından tanrısal birleşme öğeleri hâkimdir. Böylece hieros gamos ritüeli insan biçimli bir tanrıyla inek biçimli bir tanrıça arasında gerçekleşmiş olur. Anat-Baal hieros gamos ritüeli, muhtemelen Baal'a adanmış tapınaklarda düzenlenen yeni yıl festivallerinde temsili olarak canlandırılarak kutlanmaktaydı³¹.

Fenike'de her yıl ölüp yeniden dirildiğine inanılan, adına ilkbaharda, içinde kutsal evlilik töreninin de bulunduğu, şenlikler düzenlenen diğer bir bereket tanrısı da Adonis'tir. Mezopotamya'da çeşitli değişikliklere uğrayan Tammuz, sonradan Fenike'de (Sami dilinde tanrı anlamına gelen) Adonis olur ve buradan da Helen dinî efsanelerine geçer. En eski kayıtlarını M.Ö. 700 yıllarında bulunduğu Adonis kült törenleri, ilk kez Fenike'nin Biblos ve Afaka kentlerinde yapılmış ve sonradan Kıbrıs'a, M.Ö. 7. yüzyılda da Yunanistan'a geçmiştir. Yunanistan'da Adonis'in adı değişmezken Fenikeli sevgilisi Astarte'nin (ya da Astartt, İştart)³² yerini aslında Helenli bir ana tanrıça olan Aphrodite alır³³.

Helen kaynaklarında ayrıntılı bir şekilde anlatılan mitolojik öyküye göre Adonis, Mezopotamyalı örneklerinde olduğu gibi ana tanrıçanın tanrılaştığı ölümlü sevgilisidir. Her ilkbaharda tanrıçayla birleşerek doğayı bereketlendirmek üzere doğar ve her son baharda yeniden dirilmek üzere yeraltına iner³⁴. Frazer'in "Altın Dal" adlı eserinde aktardığına göre³⁵ ritüel için İskenderiye'de

düzenlenen festivallerde önce Adonis ile Aphrodite'in birleşmelerini, dolayısıyla doğanın üreyişini kutlayan eğlenceler yapılır, ertesi gün Adonis'in tasviri, ağıtçı giysileri giyinmiş, saçları arkasına dökük, göğüsleri çıplak kadınlar tarafından deniz kenarına taşınır ve dalgalara bırakılırdı. Bu törenlerde Adonis ve Aphrodite bir divan üzerinde yan yana oturur ya da yatar şekilde tasvir edilir ve yanlarında da bereketi göstermek üzere her türlü olgun meyveler, çörekler ve çiçekler bulundurulurdu³⁶.

M.Ö. 750 yıllarında Orta Anadolu'da bir devlet kuran Frigler'de hieros gamos ritüelinin var olduğuna dair Frig dilinde yazılmış herhangi bir yazıt yoktur. Frig dinine ilişkin bütün bilgilerimiz Frig yerleşimlerinde ortaya çıkarılan arkeolojik malzemeler ve Yunan antik yazarlarının aktardıklarından ibarettir. Bu nedenle Yunan yazılı kaynaklarından izleyebildiğimiz kadarıyla hieros gamos ritüelinin Frigli şeklini Kybele - Attis kültüründe bulmak mümkündür.

Kybele ya da Frigyalı adıyla Matar,³⁷ M.Ö. 8. binyıldan itibaren Anadolu'da varlığını kesin olarak bildiğimiz ana tanrıçanın Frigler'deki karşılığıdır. Roller her ne kadar Roma öncesinde Frigya'da Attis adında bir tanrıya tapınılmadığını ve onun aslında Kybele kültürünün Frigyalı özüne değil daha çok Yunanlı şekline ait olduğunu söylese³⁸ de tıpkı Dumuzi, Tammuz, Adonis ya da Kumarbi gibi her sonbaharda ölen, her ilkbaharda yeniden dirilen ve bu hâliyle mevsimsel döngüyü simgeleyen bir bereket tanrısıdır. Antik Yunan kaynaklarına göre Frigya'da Agdos adında ıssız bir kayalık vardır ve orada taş biçiminde olduğu düşünülen Kybele'ye tapınılmaktadır. Zeus ana tanrıçaya aşık olur ve tohumunu bu kayanın üzerine bırakır. Bu tohumdan Agdistis adında çift cinsiyetli bir tanrı doğar³⁹. Efsanenin bu bölümü tipik bir hieros gamos ritüeli tasviridir. Kaya biçiminde temsil edilen aslında toprak ananın kendisidir ve tanrı, ana tanrıçayla birleşerek tanrısal bir varlığı dünyaya getirmektedir. Efsanenin devamında önce Agdistis'in erkeklik organı kesilir, cinsel organın dölünden badem ağacı ortaya çıkar, bu ağacın meyvesini göğsüne bastıran Nana, Attis'e hamile olur. Ardından Attis'in cinsel organı kesilir ve akan kanla toprak döllenir. Burada da yine toprak, diğer bir deyişle

ana tanrıça döllenmekte, böylece bir hieros gamos ritüeli gerçekleşmekte ve bunun sonucunda da yeryüzü bereketlenmektedir. Roller'in de değiştiği gibi tapınımının erken dönemlerinde tanrıçanın görevlerinden biri de Frig devletinin anası olarak hizmet vermek idi⁴⁰. Bu nedenle, konuyla ilgili kesin bir arkeolojik kanıt olmamakla birlikte Kybele-Attis kültürünün kutlandığı bahar bayramlarında Frig krallarının, İnanna-Dumuzi kültüründe Sümerli kralların yaptığı gibi, Attis rolünü üstlenip tanrıçayla temsili olarak birleşmeleri ve hieros gamos ritüelini canlandırmış olmaları kuvvetle muhtemeldir.

Anadolu ve Akdeniz havzasında yaşamış bir çok toplum gibi Helenler de tarım kültürüne dayalı bir toplumdur. Helen dinî kaynağını, Mezopotamya, Mısır, Anadolu ve Girit-Minos uygarlıklarından alır. Bir tarım toplumu olan Minoslular'ın inançları mevsimsel döngüden yoğun bir şekilde etkilenmiştir. Kıtık ve açlık korkusu, Minos halkını da doğanın yeniden dirilişini hızlandırmak ve bereketini garantilemek için çareler aramaya itmiştir. Bu arayış sonucunda bitki alemi, Dumuzi, Tammuz, Attis gibi her yıl ölen ve yeniden dirilen tanrısal bir çocuk veya genç bir tanrı olarak yorumlanmış, doğanın yaratıcı gücü ise, bu genç tanrının hem eşi hem de annesi olan bir "Ulu Ana-Ana Tanrıça" olarak görülmüştür. Anadolulu ana tanrıça modellerinin Girit'te karşılığı Rea'dır. Rea'nın yanında adı "Zeus Megistos Kuros" olarak geçen genç bir tanrının yer aldığı ve bu tanrının, ölümü bir takım yaşlara yol açan, Anadolulu genç tanrı Attis ile eş olduğu bilinmektedir⁴¹. Bu nedenle Anadolu'da olduğu gibi, Girit'te de genç tanrı ile ana tanrıça Rea'nın birleşmelerinin doğaya bolluk ve bereket getireceği inancının var olması gerekir. Girit'te hieros gamos ritüeline ilişkin izleri Zeus-Europa,⁴² Minos - Pasiphae⁴³ ve Dionysos-Ariadne⁴⁴ gibi Minos kökenli Yunan mitlerinde bulmak mümkündür.

Zeus-Europa ve Minos-Pasiphae mitleri, boğa veya inek biçimli tanrı ya da tanrıçayla cinsel birleşimi içermesi nedeniyle Anat-Baal mitiyle benzeşmektedir. Anadolu kökenli bir bereket tanrısı olan Dionysos'un kendisi gibi kişin uyuyan baharda uyanarak yeryüzüne bereketi taşıyan Giritli ana tanrıça Ariadne ile evliliği diğer hieros gamos ritüellerinde

olduğu gibi, bahar ya da yeni yıl şenliklerinin tiyatro oyunu şeklinde canlandırılan bir bölümü idi. Atina'da her yıl şubat ayının 11, 12 ve 13. günlerinde Dionysos için düzenlenen ve adına Anthesteria⁴⁵ veya çiçek şenliği denilen bir bayram kutlanırdı. Yılın bu zamanında asmalar budanmış, şarabın ikinci kaynaması tamamlanıp içilmeye hazır hâle gelmiş ve artık şarap kapları açılmaya başlanmıştır. Bu bayramın ilk gününde şaraplar içilir, gençler şarap tulumları üzerinde tepinir ve kızlar salıncaklarda sallanırdı. Ertesi gün şaraplar Dionysos tapınağına götürülerek halka dağıtılırdı. Bu tören için özel olarak seçilen Atina krallarının rahip ardılları olan arkhon basileusun başkanlığında içki yarışması yapılırdı. Törenler sırasında basileus, kral tacı taşırdı. Dionysos'u temsil eden bir öküz heykeli veya başına boynuz takmış, post giymiş bir oyuncu ile basileusun karısının bindiği gemi biçimli bir arabayla boukolion ya da sığır ahır denilen bir binaya gidilir ve orada basileusun karısı ile Dionysos evlendirilirdi⁴⁶. Böylece Anat-Baal mitinde olduğu gibi, hayvan biçimli bir tanrıyla birleşim gerçekleşmiş olurdu.

Helen hieros gamos ritüeline bir başka güzel örnek de Demeter-İason mitidir.⁴⁷ Kökeni Anadolu olan Demeter, Helen dininde ekinleri ve özellikle buğdayı simgeleyen toprak ve bereket tanrıçasıdır. Efsaneye göre tanrıça bir ölümlü olan İason'a aşıktır. Onunla üç kere sürülmüş bir tarla üzerinde sevişir. İason'dan hamile kalan tanrıça, zenginliğin tanrısı Plutos'u doğurur.

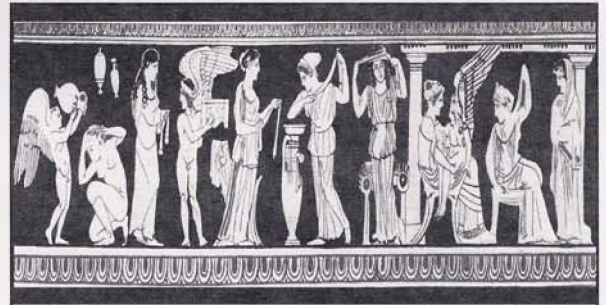
Bütün bu örneklerin yanı sıra Helen yaratılış "theogonia" efsanesi de Mezopotamya ve Anadolu toplumlarının dinlerinde olduğu gibi, kutsal evlilik ritüelinin en net örneklerini sunar. Helen theogoniasına göre her şeyden önce Khaos vardır. Bu Khaos'tan geniş göğüslü, engin kucaklı, sağlam tabanlı toprak ana Gaia ortaya çıkar. Gaia, önce kendi kendine (parthenogenesis) Gök Tanrı Uranos'u, ardından yüksek dağları, dağ perilerini ve sonra da Pontus'u, yani denizi doğurur. Daha sonra oğlu Uranos'la birleşerek Titanları, Kyklopları ve Hekatonkheirleri doğurur. Bu devler, tanrıların ikinci kuşağını oluşturmaktadır⁴⁸.

Helen kutsal evlilik ritüeli için verilecek örneklerden en ilginç ve esprili olanı hiç kuşkusuz ki, Zeus'un evlilikleridir. Zeus ile Hera'nın evlilikleri Yunanistan'ın çeşitli böl-

gelerinde her yıl düzenli bir şekilde tekrarlanan şenliklerde temsili olarak canlandırılmak suretiyle kutlanırdı⁴⁹. Bu şenliklerin amacı diğer hieros gamos ritüellerinin de ortak amacı olan, kutsal birleşme yoluyla bereket üzerinde olumlu bir etki yaratma isteğiydi.

Hieros gamos ritüeli, Helenli'nin günlük hayatta gerçekleştirdiği düğün törenlerini de etkilemiştir. Günlük yaşamdaki düğün kurallarını dinsel öğretilere göre düzenleyen ve adeta tanrıların düğünüymüş gibi kutlayan Helenli, böylece düğünü ve düğün sahiplerini de kutsamış oluyordu. Helenli vazo ressamları, tanrılara mı yoksa ölümlü kişilere mi ait olduğu kolay kolay anlaşılmayan bu düğün törenlerini her biri birer sanat eseri olan vazolar üzerine resmederek ölümsüzleştirmiştir. Hieros gamos törenlerinin resimsel anlatımı, M.Ö. 7. yüzyılın son çeyreğinden itibaren ortaya çıkan siyah figür tekniği ile başlamış, M.Ö. 530'lu yıllarda ortaya çıkan kırmızı figür boyama tekniğiyle doruğuna ulaşmıştır. Günümüze kadar ulaşabilmiş olan bu vazo resimlerinde Helen hieros gamos ritüelinin bütün tören aşamaları ayrıntılarıyla resmedilmiştir⁵⁰.

Antik kaynakların da doğruladığı bu resimlere göre tören İnanna-Dumuzi kültüründe olduğu gibi, tanrı ve tanrıçanın kutsal bir kaynaktan yıkanarak arınmasıyla başlar. Günlük yaşamda ise gelin ve damat kutsal bir su kaynağından taşınan suyla banyo yaparlardı⁵¹. Arınma töreninin ardından tanrısal çift yalnızca düğünlerde giyilen özel bir giysi giyer, değerli takılar takardı⁵². Günlük yaşamda gelin, bu giysilerin yanı sıra beline kırmızı renkte yünden örülmüş özel bir kuşak bağlardı. Bu kuşağın sıkı bir düğümle bağlanması gelinin bekaretini ve eşine olan sadakatini simgelerdi. Damat ise, erkeklik gücünü simgeleyen

Resim 8: Bir pyxis üzerine kırmızı figür tekniğinde resmedilmiş banyo ve tuvalet sahnesi (M.Ö. 420)

özel bitkilerden, susam tohumu, gelincik, tere ve mersin ya da afrodisyak olduğu düşünülen naneden yapılmış olan bir taç takardı. Böylece gelin ve damadın hazırlıklarının tamamlanmasıyla birlikte tuvalet töreni sona erer ve sunu töreni için hazırlık başlardı.

Günlük yaşamda gelin ve damadın giyinmesinden sonra bir çeşit erginlenme töreni olan sunu töreni yapılırdı. Bu tören sırasında gelin ve damat çocukluk çağlarını simgeleyen eşyalarını, giysi ve oyuncaklarını tanrıça Artemis'e sunarlar, böylece çocukluk çağından erginlik çağına geçiş yapmış sayılırlar⁵⁴, eşler seçilmiş ve böylece doğa uyandırılmış olurdu. Hiç kuşku yok ki, erginlenme töreninin dışında da tanrı ve tanrıçalara bol miktarda sunu yapılmakta, kurbanlar kesilmekteydi. Sunu törenleri aslında tanrı ve tanrıçanın karşılıklı birbirlerine hediye verdikleri bir tören idi. Bu hediyelerin arasında en önemlisi tanrıçanın damat tanrıya verdiği asa idi⁵⁵. Gerçek hayatta bu asayı tanrıçayı temsil eden kişi, tanrıyı simgeleyen krala verirdi. Böylece kralın yönetim hakkı onaylanmış oluyordu. Hellen toplumunda kral, dini törenler sırasında tanrılara bir altar önünde asasını kaldırarak yakarırdı⁵⁶.

Sunu töreni tamamlandıktan sonra asıl düğün töreni başlardı. Düğünlerde lir, çifte flüt ve tef gibi müzik aletlerinin eşliğinde bereketle ilgili şarkılar söylenir, dans edilir ve yiyip içerek çilginca eğlenilirdi⁵⁶. Düğün töreninin en önemli bölümü dünür aileler tarafından davetlilere verilen zengin düğün yemeği (eulapine) idi⁵⁷. Düğün için hazırlanan yemekler arasında en ilginç olanı "sesame" adı verilen bal ve susamdan yapılan düğün pastasıydı. Bu pasta, yapımında bol miktarda tohum kullanılması nedeniyle bereketi ve verimliliği simgelerdi⁵⁸. Dionysos kült törenlerinde buğdaydan yapılan lapanın anlamı ne ise, düğün yemeği için yapılan bu pastanın anlamı

Resim 9: Bir pyxis üzerine kırmızı figür tekniğinde resmedilmiş sunu töreni

Resim 10: Bir lebes-gamikos üzerine kırmızı figür tekniğinde resmedilmiş dans sahnesi (M.Ö. 470)

da aydu. Hellen geleneğinde düğün günü verilen yemeğin dışında, gerdek gecesinin hemen ertesi günü yapılan ikinci bir yemek töreni daha vardı. Gelin ve damadın cinsel birleşimiyle doğacağına inanılan bereket ve bolluk, davetlilere verilen bu ikinci yemekle kutlanırdı. Bu nedenle son yemek birinci yemekten daha renkli ve eğlenceli olurdu.

Hellen düğünlerinde gelin alma töreni, büyük ihtimalle düğün yemeğinden hemen önce yapılırdı. Gelin damat tarafından genellikle akşam karanlığında babasının evinden alınır ve kalabalık bir alay eşliğinde güvey evine götürülürdü⁵⁹. Davetliler düğün alayına başlarında çiçekten yapılmış taçlar⁶⁰, ellerinde meşaleler olduğu hâlde katılırlar ve müzik eşliğinde söylenen şarkılarla dans ederlerdi.

Düğün alayı eşliğinde güvey evine gelen gelin ve damadı, elinde tuttuğu meşalelerle damadın annesi karşılardı. Damadın annesinin elindeki meşaleler, genç çiftin aşklarının

Resim 11: Bir kalyx-kroter üzerine kırmızı figür tekniğinde resmedilmiş Peleus ile Thetis'in düğün alayı (M.Ö. 430)

ateşini ve gücünü simgelerdi. Damat gelini bileğinden ya da elinden tutarak arabadan indirir ve kendisi önde olduğu hâlde evin eşliğinden geçirirdi⁶¹. Gelin, evin eşliğinden içeri ilk adımını bir narı dişleyerek atardı. Gelinin bu hareketi kocasının emri ve koruması altına girdiğini gösterirdi⁶². Zira, bereket tanrıçası Persophone de ölümler ülkesinin hâkimi tanrı Hades'e kendisine verilen narı dişleyerek bağlanmıştır. Roma'da ise gelin güvey evine girişte kapıyı yağ ile ovar ve yün iplikle bağlardı⁶³.

Genç çiftin güvey evine girmesiyle birlikte kapıda bir bekçi "tyroros" bırakılarak, çiftin rahatsız edilmesi engellenirdi. Çiftin güvenliğini tyrorosa emanet eden davetliler, evin dışına bir kamp ateşi yakıp, şarkılar söyleyip dans ederek eğlenirdi.

Gelin yatağı Sümerler'de olduğu gibi özenle hazırlanırdı. Duvak açma (anakalypteria) töreni büyük bir ihtimalle Hititler'de olduğu gibi güvey odasında, yatak üzerinde gerçekleşirdi. Çiftler kutsal birleşmenin sonunda, günün ilk ışığıyla uyanır ve kendileri için kutsal kaynaktan taşınmış suyla yıkandıktan sonra yeni bir törene hazırlanırlardı. Bu gelinle damada hediyelerin verildiği ve birleşmenin bereketli sonuçlarının kutlandığı epaulia adı verilen tören idi⁶⁴. Ziyaretçilerin güvey evine gelişlerinin, gelin ve damadı kutlamak ve on-

lara hediye vermenin dışında gizli bir amacı vardı. Bu gizli amaç gendek çarşafını görerek gelinin bekarlığını onaylamaktır⁶⁵. Ziyaret sırasında düğün yemeğini aratmayacak zenginlikte bir ziyafet verilir ve böylece evliliğin bereketli sonuçları kutlanarak tören sonlandırılırdı.

Resim 13: Bir pyxis üzerine kırmızı figür tekniğinde resmedilmiş düğün sahnesi. (M.Ö. 370-60)

Sonuç

Hieros gamos ritüeli, Anadolu ve çevresindeki tarım kültürünü yaşayan bütün eski uygarlıklarda görülen bir ritüeldir. Bu kültürlerde hieros gamos ritüeli, insanların cinsel arzu ve coşkularının yansıtıldığı ve/veya tatmin edildiği törenler değil, tam tersi insanın doğaya karşı verdiği yaşam savaşımının bir ürünüdür. Ritüelin kutlanışındaki amaç, doğayı (bereket tanrılarını) büyü yoluyla (cinsel birleşimlerini yansıtarak) etkilemek ve böylece mevsimsel döngünün aksamadan yürümesini sağlamak ve bunun sonucunda da bol ürünle yaşamın ve soyun devamlılığını garanti altına almaktır.

Ritüelin tören aşamaları bütün bu uygarlıklarda, törensel sıralamadaki küçük farklılıklar dışında, hemen hemen aynıdır. Ritüel, kutsal bir su kaynağından getirilen suyla arınmayı içeren bir törenle başlar. Kurban-sunu ve geçit töreninin ardından, kutsal birleşmenin yansıtılması ile devam eder ve bu birleşmenin bereketli sonuçlarının kutlandığı, toplu yenilen bir yemeği de içeren, müzik eşliğinde coşku içinde eğlenilen, bir törenle sona erer.

Doğanın bereketini arttırmak için düzenlenen hieros gamos ritüeli, yukarıda da değindiğimiz gibi günlük hayattaki evlilik geleneği ve törenlerine de yansımıştır. Modern Avrupa ve Anadolu evlilik törenleri, mistik havasını büyük ölçüde yitirmiş olsa da nedimeleri, sağdıçları, gelin duvağı, gelinin evinden bir alay eşliğinde alınması ve geline bereket dağıtıcısı anlamının yüklenmesi gibi

Resim 12: Klaros Apollon Tapınağı'na ait kırık blok ve aradaki pişmiş toprak tepsiler

SUMMARY

The name "hieros gamos (sacred marriage)" is interpreted in the Middle East and Anatolian societies' myths. The purpose of this rite is simple, attractive and persuasive: To make the mortals happy and prosperous. It was the God's duty to marry the passionate, desirable goddess of fertility, the charming deity who controlled the productivity of the land. However, simple, attractive, and persuasive ideologies do not come ready made. They are the products of individuals and cultures who have psychological need and drive to invent them.

An plaque of greenish gray schist, which was found in Çatalhöyük bearing two pairs of figures in high relief, is one of the earliest known representations a sacred marriage in Anatolia. And much has become known about the hieros gamos rites and rituals then, throughout all the preceding years of Sumerian cuneiform archives research. These researches will point out what they seem to tell us about the purpose and procedures of the hieros gamos ritual.

On the other hand, Greek literature and art devote much attention to the wedding; in fact, it is one of the best attested rituals in ancient Greece. References to the wedding appear in Greek literature of all periods and genres, and wedding scenes decorate many Greek vases from sixth, through the fourth centuries B.C. .

The aim of this article is to present a summary of "the hieros gamos ritual", emphasizing its Anatolian versions and also to discuss the role of other civilizations that have cultural and political impact on Anatolian hieros gamos, in choronological order.

KAYNAKÇA VE NOTLAR

* Dr. Cengiz CETİN, Ankara Üniversitesi, Başkent Meslek Yüksek Okulu, Sıhhiye - Ankara/TÜRKİYE

e-mail: enazcetin@yahoo.com

ccetin@humanity.ankara.edu.tr

¹ Kramer, S. N., "The Sacred Marriage: A Panoramic View of The Sumerian Evidence", *Proceedings of the Twenty-sixth International Congress of Orientalist c.2*, New Delhi 1968, 28-32; "The Dumuzi-İnanna Sacred Marriage Rite: Origin, Development, Character", *Actes de la XVII recontre Assyriologique Internationale*, Bruxelles 30 Juin- 4 Juillet 1969, 135-141; *La Marriage Sacre*, Paris 1983; *Tarih Sumer'de Başlar*, (Çev. Muazzez İlmiye ÇİĞ), Ankara 1990; *Sümer Mitolojisi*, (Çev. Hamide Koyukan), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1999.

² Brueckner, A., "Athenischer Hochzeitsgeschenke", *A.M.* c.32, 1907, 79-122, Taf. 5-9.

³ Hague, R., "Marriage Athenian Style", *Archaeology*, May/June 1988, 32-36.

⁴ And, M., *Dionysos ve Anadolu Köylüsü*, Elif Yayınları 1962; *Geleneksel Türk Tiyatrosu*, İstanbul 1985.

⁵ Uzunoğlu, E - Seeher, A.B. - Kızıltan, Z., *Çağlar Boyu Anadolu'da Kadın*, T.C: Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 1993, 43, Res. A13.

⁶ Kulaçoğlu, B., *Tanrılar ve Tanrıçalar*, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1992, 19, Res.2; Uzunoğlu, E - Seeher, A.B. - Kızıltan, Z., Res. A24; Mellaart, J., *Çatalhöyük Anadolu'da Bir Neolitik Kent*, Yapı Kredi Yayınları, Ankara 2003, 117 ve 141, Res. 82.

⁷ Mellaart, 137-142, Res.69-79, 82, 83, Şekil 49-52.

⁸ Kulaçoğlu, 60 ve 179, Res.58.

⁹ Kulaçoğlu, 9 vd.; Uzunoğlu, E - Seeher, A.B. - Kızıltan, Z., 16-115; Akurgal, E., *Anadolu Uygarlıkları*, NET Turistik Yayınlar Sanayi ve Ticaret A.Ş., İstanbul 1998, 21-128.

¹⁰ Kramer 1990, 240 vd.; 1999, 140-141; Hooke, S.H., *Ortadoğu Mitolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara 1991, 25-26.

¹¹ Kramer 1969, 136 - 137; 1990, 248.

¹² Kramer 1990, 135-144; 1999, 153-172; Hooke 1991, 21-22.

¹³ Kramer 1990, 145; Hooke 1991, 22-23.

¹⁴ Kramer 1969, 136; 1999, 179-181.

¹⁵ Kramer 1968, 28-32; 1990, 246-249, 251; 1969, 139.

¹⁶ Pritchard, J. B., *Ancient Near East in Pictures*, New Jersey 1954, 331, Res. 680; Kramer 1983, 80.

¹⁷Kramer 1968, 28-31:1990, 249-251;1969, 139.

¹⁸ Mutlu B., *Efsanelerin İzinde*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1968, 52, 56; Erhat, A., *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitapevi Yayınları, İstanbul 1988, 176, 253; Frazer, J.D., *Dinin ve Folklorün Kökenleri*, (Çev.Mehmet H. Doğan), İstanbul 1991, 289-29; Hançerlioğlu, O., *Dünya İnançları Sözlüğü*, Remzi Kitapevi Yayınları, İstanbul 1993, 382-383.

¹⁹ Frazer, 295.

²⁰ Hooke 1991, 39.

²¹ Bakınız And, 1962, 14-15; Hooke 1991, 40-43; Hançerlioğlu, 226.

²² Oates, Joan, *Babil*, Arkadaş Kitapevi, Ankara 2004, 185-186.

²³ Akurgal 1998, 104.

²⁴ Mutlu, 133; Hook 1991, 114-116; Hançerlioğlu, 274; Akurgal 1998, 108; Karauğuz, G., *Hitit Mitolojisi*, Çizgi Kitapevi Yayınları, Konya 2001, 48, 64, 143; Bryce, T., *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, (Çev. Müfig Günay), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2003, 241.

²⁵ Karauğuz, 64.

²⁶ Karauğuz, 167-185.

²⁷ Karauğuz, 170.

²⁸ Özgüç, T., *İnandiktepe: Eski Hitit Çağında Önemli Bir Kült Merkezi*, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara 1988, 16-38, Lev.36-59; F-L, M₂, D₄; Res.27, 64-65.

²⁹ Akurgal, E., *Spaethethitische Bildkunst*, Ankara 1949, 115; Özgüç, T. "The Bitik Vase", *Anatolia* c.2, Ankara 1957, 57-78, Fig. 1-2, Res I-VI.

³⁰ Hooke 1991, 99 ve 105-106.

³¹ Hooke, S.H., *The Orgins of Early Semitic Ritual*, London 1938, 41, 54.

³² Hançerlioğlu, 12.

³³ And 1985, 92.

³⁴ Erhat 1988, 11-12; Frazer, 268-269; Hançerlioğlu, 12.

³⁵ Frazer, 268, 273.

³⁶ And 1985, 12-16.

³⁷ Roller, L. E., *Ana Tanrıça'nın İzinde (Anadolu Kybele Kültü)*, (Çev. Betül Avunç), Homer Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004, 81.

³⁸ Roller, 237, 243 vd.

³⁹ Erhat 1984, 15-16; Roller, 233.

⁴⁰ Roller, 122.

⁴¹ Mansel, A. M., *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk

Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, 51-53.

⁴² Can, S., *Klasik Yunan Mitolojisi*, İstanbul 1970, 32-34; Erhat 1988, 118-119; Grimal 1996, 156-157.

⁴³ Erhat 1988, 225-226; Alexiou, S., *Minos Uygarlığı*, (Çev.E.Tül Tulumay), İstanbul 1991, 91; Grimal 1996, 291-292.

⁴⁴ Can, 169-170; Erhat 1988, 99-104; Graves, R., *The Greek Myths* c.2, London 1972, 206; Grimal 1996, 59, 138-140.

⁴⁵ MVerral, A.W., "The Name Anthesteria", *JHS* Vol.20, 1990, 115-117.

⁴⁶ Mireaux, E., *Daily Life in The Time Homer*, (Fransızca'dan İngilizce'ye Çev. Iris SELLS), London 1959, 229-230; And 1962, 21; 1985, 95-96; Frazer, 137.

⁴⁷ Homeros, *Ilyada*, (Çev. Erhat, A-Kadir, A, Can Yayınevi 1984), 5/125 vd.; Erhat 1988, 162.

⁴⁸ Eyüboğlu, S.- Erhat, A., *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, 49-50.

⁴⁹ Frazer, 104.

⁵⁰ Bakınız: Oakley, J.H.-Sinos, R.H.: *The Wedding in Ancient Athens*, The University of Winconsin Press, 1993; Cetin, C., *Yunan Siyah Figür ve Kırmızı Figür Vazoları Üzerinde Hieros gamos Tasvirleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1994.

⁵¹ Hague, 36; Oakley-Sinos, 15-16, Fig.11-15

⁵² Oakley-Sinos, 16-21, Fig.22-29.

⁵³ Keuls, E. C., *The Reign of The Phallus*, London 1985, 106; Hague, 33; Thomson, R. G., *Aiskhylos ve Atina*, (Çev. Mehmet H. Doğan), İstanbul 1990, 160; Oakley-Sinos, 11-14, Fig.2-9.

⁵⁴ Hague, 33.

⁵⁵ CVA., *Italia Fas.33*, Lev.132-2.

⁵⁶ Oakley-Sinos, 24-26, Fig.50-82.

⁵⁷ Mireaux, 217; Oakley-Sinos, 22 vd.

⁵⁸ Hague, 33.

⁵⁹ Brueckner, Levha 5-1; Oakley-Sinos, 26-34, Fig.60-81.

⁶⁰ Ersamuk, A., *Antik Çağda Kadın*, İstanbul 1995, 62.

⁶¹ Oakley-Sinos, 32, Fig.85.

⁶² Hague, 32-35.

⁶³ Ersamuk, 64.

⁶⁴ Hague, 35-36; Oakley-Sinos, s.38-42.

⁶⁵ Brueckner, 89-90.

DÜZELTME

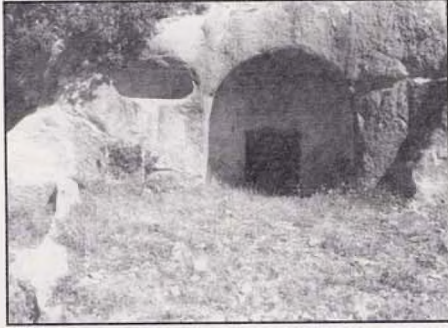
Derginin 5. sayısında yayımlanan "Dağlık Kilikya'da Olba-Diocaesarea Nekropollerindeki Kaya Mezarları" başlıklı makalenin resim alt yazıları teknik bir aksaklıktan dolayı yanlış yazılmıştır. Doğrusu aşağıdaki şekildedir.

Resim 1: Olba Nekropolü

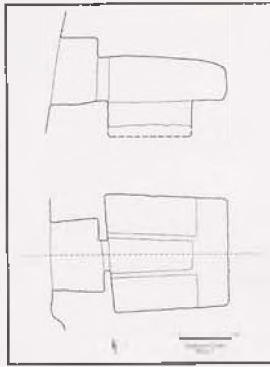
Resim 2: Diocaesarea, Sırainler Nekropolü

Resim 3: Eğrikuyu, girişi kemerli ve nişli kaya mezarı

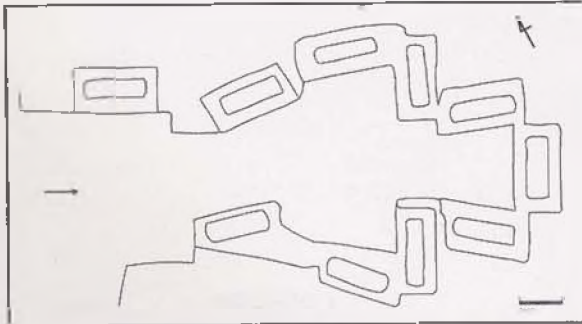
Resim 4: Olba, dikdörtgen girişli ve nişli kaya mezarı

Resim 5: Eğrikuyu, basit kaya mezarı plan ve kesiti

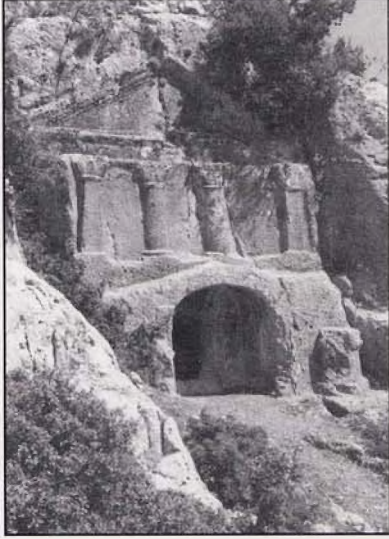
Resim 6: Eğrikuyu, oyma tekne gömü yerli kaya mezarı

Resim 7: Sırainler, on arkosollü mezar

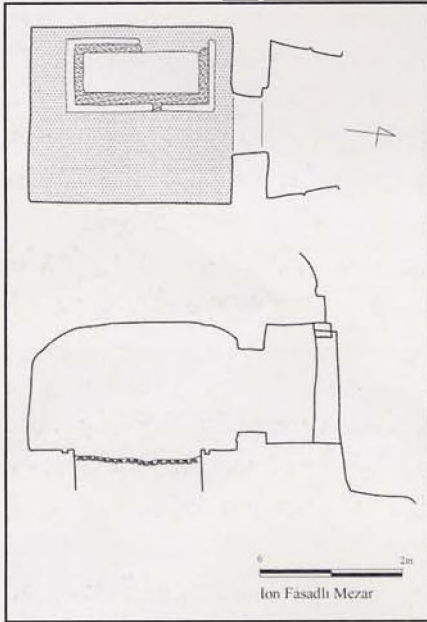
Resim 8: Sırainler, tek arkosollü mezar

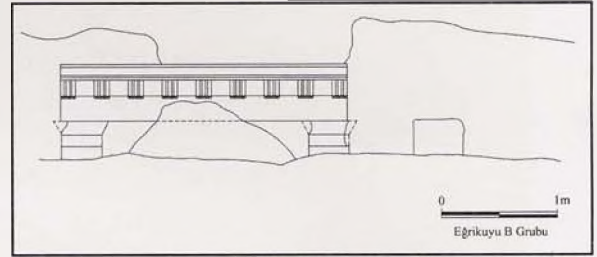
Resim 9: Olba, Korint fasadlı mezar

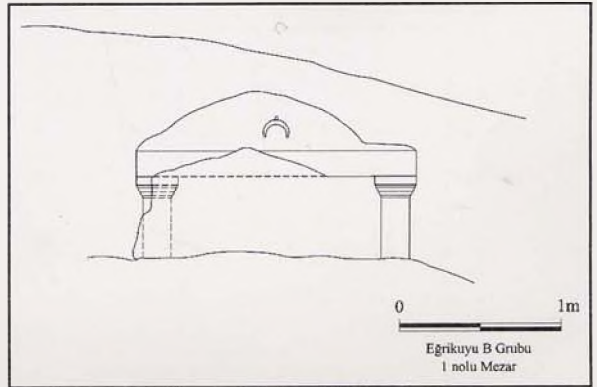
Resim 10: Olba, İon fasadlı Mezar

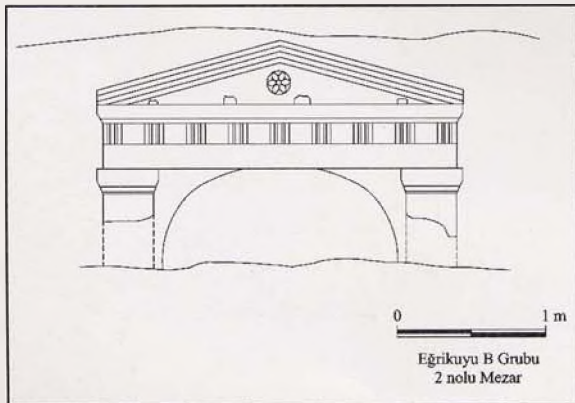
Resim 11: Olba, İon fasadlı mezarın plan ve kesiti

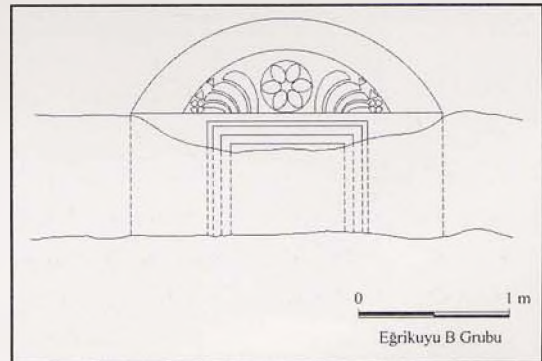
Resim 12: Eğrikuyu, Dor fasadlı mezar

Resim 14: Eğrikuyu, hilal motifli kaya mezarı

Resim 13: Eğrikuyu, Dor fasadlı mezar

Resim 15: Eğrikuyu, rozet motifli mezar

YAYIN İLKELERİ

Uluslararası standartlara uygun, nitelikli bir dergi çıkarabilmek siz değerli bilim adamlarımızın ve müzecilerin çalışmalarını aşağıda belirtilen kurallara uygun göndermeleri ile mümkün olacaktır.

- Yazarın tercihinine göre Türkçe, İngilizce, Almanca veya Fransızca dillerinden birinde yazılan ve mutlaka özgün olması gereken makaleler, konusuna göre belirlenen “**Bilimsel Danışmanlar**” tarafından incelendikten sonra yayımlanır. Gerekliğinde gerekçeleri ile birlikte gözden geçirilmek üzere yazarına iade edilir.
- Makaleler PC’de yazılacak ise **Word veya Adobe InDesign** programları kullanılmalıdır. Makaleler A4 kağıda 16.5x24.5 cm’lik bir alan içine çift sütun olarak 11.5 punto ve bir satır aralığıyla **Tekton** ya da **Times** karakteriyle, maksimum 10 sayfa olarak yazılmalıdır. Başlıklar ve yan başlıklar bold yazılmalıdır. Referanslar 11.5 punto yazılarak makalenin arkasında notlar halinde verilmelidir.
- Çizim, fotoğraf ve slaytların toplamı 15 adetten fazla olmamalı, fotoğraflar yapıştırılmamalı, bantlanmamalı, çizim ve fotoğrafların arkasına numara, araştırmacı adı, yön oku mutlaka konmalı, makalede belirtilen fotoğraf sayısı ile gönderilen fotoğraf sayısı birbirini tutmalıdır. Çizim ve fotoğraflar baskıda iyi sonuç verecek nitelikte olmalı, fotoğraflar fotokopi veya bilgisayar çıktısı olmamalı ve mutlaka renkli olmalıdır. Çizimler (Çizim: .....), resimler (Resim: .....), haritalar (Harita: .....) diye gösterilip numaralandırılmalı, kesinlikle levha sistemi kullanılmamalıdır. Resimler CD veya diskette gönderilecekse, yüksek çözünürlükte taranıp **JPEG** veya **TIFF** formatında kayıt yapılmalıdır.
- Makaleler mutlaka yeni bir disket veya CD’ye kaydedilmeli ve çıktısı ile birlikte gönderilmelidir. Disket veya CD’deki makale ve çıktı mutlaka surette uyumlu olmalıdır. Disket veya CD’deki makale ile çıktısındaki makale uyumlu olmalıydığı takdirde disket baz alınacaktır.
- Türkçe yazılan makalelerde 500 kelimeyi aşmayan İngilizce, Almanca veya Fransızca, yukarıda belirtilen dillerden birinde yazılmış makalelere ise mutlaka Türkçe özet eklenmelidir.
- Yazarlara makalenin yayımlandığı dergiden 5’er adet gönderilir.
- Makalelere unvan ve yazışma adresi yazılmalıdır.
- Gönderilen yazılar yayımlansın veya yayımlanmasın geri gönderilmez.
- Derginin Ekim-Kasım ayları arasında çıkarılması planlandığından yazılar, yayın kurulunda değerlendirme süresi dikkate alınarak, Ocak-Mayıs ayları arasında **Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Arşiv ve Yayınlar Şubesi Müdürlüğü 2. TBMM 06100 Ulus-Ankara** adresine gönderilmelidir. Mayıs ayından sonra elimize ulaşan makaleler bir sonraki sayıda değerlendirilecektir.